

СЕКЦІЯ 2 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 340.134(477):343.348
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-2-2>

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО НАРУГУ НАД МОГИЛОЮ НА ТЕРЕНАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Березніков Олександр Володимирович,
аспірант кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
alexander.bereznikov@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4797-8797

Стаття має на меті з'ясування еволюції законодавства на теренах сучасної України з особливою увагою до тих, що стосувалися осквернення могил і тіл померлих.

Результати. Ці закони, уперше представлені в «Руській Правді», були сумішшю місцевих звичаїв, традицій і аспектів візантійського права. Згодом розуміння злочину розширилося й охоплювало не лише пряме заподіяння шкоди людині, а й порушення законів, посягання на духовну чи князівську владу, дії, що порушували громадський порядок. Обговорюється також вплив на ці закони Литовського статуту та Кримінального кодексу УРСР. Завершується текст обговоренням чинного законодавства, зазначається, що Кримінальний кодекс УРСР за своє понад 40-річне існування зазнав значних змін. Цей аналіз дає аргументовану позицію щодо розвитку права в історії України та його еволюцію із часом. Він підкреслює складність і динамізм правових систем, демонструючи, як вони адаптуються та розвиваються у відповідь на зміну суспільних норм і цінностей. Текст також підкреслює важливість історичного контексту для розуміння розвитку законів. Це показує, що закони не є статичними, а формуються різними факторами, включно з культурними традиціями, політичною динамікою та суспільними змінами.

Висновки. Наприкінці стаття пропонує науковий погляд на правову історію України, проливаючи світло на походження й еволюцію законів, пов'язаних з оскверненням могил і тіл померлих. Це підкреслює важливість розуміння історичного контексту, у якому створювалися та розвивалися закони, і забезпечує цінну основу для подальших досліджень правової історії України й інших держав.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, Україна, історико-правовий метод, могила, глум, тіло померлого.

THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE LEGISLATION ON DEFENDING OVER THE GRAVE IN THE TERRITORY OF MODERN UKRAINE

Bereznikov Oleksandr Volodymyrovych,
Postgraduate Student at the Department of National,
International Law and Law Enforcement Activities
Kherson State University
alexander.bereznikov@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4797-8797

The article aims to clarify the evolution of legislation in the territory of modern Ukraine with special attention to those related to the desecration of graves and bodies of the dead.

The results. These laws, first presented in Ruska Pravda, were a mixture of local customs, traditions, and aspects of Byzantine law. Later, the understanding of the crime expanded and included not only direct harm to a person, but also violations of laws, encroachment on spiritual or princely authority, actions that violated public order. The influence of the Lithuanian Statute and the Criminal Code of the Ukrainian SSR on these laws is also discussed. The text ends with a discussion of the current legislation, it is noted that the Criminal Code of the Ukrainian SSR has undergone significant changes during its more than forty years of existence. This analysis provides a reasoned position regarding the development of law in the history of Ukraine and its evolution over time. It highlights the complexity and dynamism of legal systems, demonstrating how they adapt and evolve in response to changing societal norms and values. The text also emphasizes the importance of historical context in understanding the development of laws.

This shows that laws are not static, but are shaped by various factors, including cultural traditions, political dynamics, and societal changes.

Conclusions. *In conclusion, the article offers a scientific perspective on the legal history of Ukraine, shedding light on the origin and evolution of laws related to the desecration of graves and bodies of the dead. This emphasizes the importance of understanding the historical context in which laws were created and developed, and provides a valuable basis for further research into the legal history of Ukraine and other states.*

Key words: *criminal law, criminal offense, Ukraine, historical-legal method, grave, mockery, dead body.*

Вступ. Норми про наругу над могилами та з тілами померлих були вперше введені в «Руській Правді», яка слугувала основним джерелом для врегулювання правових, соціальних та економічних відносин у Київській Русі. Цей документ являв собою зібранням правил, які поєднували в собі місцеві звичаї, традиції населення й аспекти візантійського права. Реальне використання цих правил відійшло від чистої візантійської доктрини, але це зіграло ключову роль у розвитку права та спонукало до формування нових правових концепцій.

Стаття ставить за **мету** дослідити еволюцію законодавства на теренах сучасної України з особливою увагою до тих, що стосувалися осквернення могил і тіл померлих.

1. Ранні етапи формування законодавства про наругу над могилами та з тілами померлих

«Руська Правда» згодом додала закони проти таких злочинів, як неповага до мертвих і руйнування хрестів, що мало коріння у візантійському праві. Це було оформлено в статті 9 Статуту князя Володимира, що стосувалася злочинів проти церкви. Вони стосувалися не тільки релігійного аспекта, а й порушення права власності.

У згаданій нормі не конкретизовано, що саме вважається діями «опоганення мертвих» і «порушення хрестів», тому важко надати точний кримінально-правовий опис цих дій. Схоже, така неоднозначність виникла тому, що «Руська Правда» була першою спробою узагальнити й систематизувати наявні звичаї, охоплюючи різноманітні аспекти права того часу, і не всі злочини були детально роз'яснені. На думку ще дореволюційних вчених-правників, під людьми, які «опоганювали мертвих і руйнували хрести», напевно, мали на увазі тих, хто забирав одягу або інші речі з тіл померлих та нищив або пошкоджував хрести на могилах (Грушевський, 1993: 372).

У ХХ столітті на території Київської Русі злочин вважався дією, що завдає шкоди іншій особі як у фізичному, так і в матеріальному чи моральному аспектах. Згодом, у XI–XIII століттях, розуміння злочину розширилося, передбачаючи не лише пряму шкоду людині, але й порушення законів, атаки на духовну чи князівську владу, а також дії, що порушували громадський порядок. У ті часи злочини називали «образами» чи «гріхами» і на їх визначення впливали як законодавчі акти князів, так і християнські норми (Кудін, 2000: 105).

Після втрати Київською Руссю політичної незалежності українські землі ввійшли до складу Литовського князівства, основним законодавчим актом якого був Литовський Статут у редакціях 1529, 1566, 1588 років (Статути Великого князівства Литовського, 2002: 3).

Протягом кількох століть Литовський Статут був основним збірником права в Україні, навіть у тій частині, яка була приєднана до Польщі. Був головним джерелом українського права на Гетьманській Україні і становив основне джерело кодексу «Права, по которым судится Малороссийский народ». На Правобережній Україні Литовський Статут діяв аж до скасування указом царя Миколи Першого 25 червня 1840 року. Деякі законоположення Литовського Статуту були внесені до збірника законів Російської імперії і зберегли законну силу в Чернігівській і Полтавській губерніях аж до 1917 року (Статути Великого князівства Литовського, 2002: 3).

Усі три редакції Литовського Статуту були написані тодішньою «руською» канцелярською мовою, що була сумішшю церковно-слов'янської, української та білоруської мов. Дві перші редакції з'явилися в рукописній формі, а третя – надрукована у Вільні (Енциклопедія Українознавства, 1962: 1303).

Тут треба зазначити, що стаття, яка б передбачала покарання за грабіж мертвих тіл, прямо не була закріплена в зазначеному вище джерелі права, проте існувала норма, згідно з якою накладалися санкції на осіб, які вчинили церковну крадіжку. Для з'ясування обставин, що стосуються питання, чи вважався грабіж тіл померлих і місць їхнього поховання таким діянням, вважаємо за потрібне проаналізувати статті, що регулюють відповідальність за вчинення такого злочину, які містяться в нормативних актах, які пішли від Литовських статутів.

Відображення позиції щодо осквернення могил у Польско-Литовському князівстві знайшла, зокрема, у Статуті Казімежа III від 25 квітня 1367 року щодо євреїв Львова та руських земель, який багато в чому повторює каліський привілей Болеслава Побожного від 16 серпня 1264 року (Inwentarz Voluminow Legum, 1860: 623–624), було зазначено: «Хто оскверняє кладовища чи єврейські могили, juxta consuetudinem terrae (за звичаєм землі) має бути покараний, а його речі мають бути конфісковані» (Привілеї національних громад міста Львова, 2000: 383).

Звільнення від польсько-шляхетського панування українських земель і подальший розвиток феодальних відносин вимагали значних змін в українському законодавстві, зокрема його систематизації та кодифікації з урахуванням інтересів козацької верхівки. Козацька старшина прагнула легалізувати свої привілеї, включно з правом на кріпацтво своїх селян і підконтрольного козацтва. Царська влада, погоджуючись на створення кодифікованого українського права, мала на меті його гармонізацію з російським законодавством, що відстоювало інтереси правлячого класу. Це було відображено

в царському указі від 28 серпня (9 вересня) 1728 року, який став відомим як «Рішучі пункти гетьману Данилу Апостолу» (Рігельман, 1994: 623–634). Із числа козацької старшини була утворена спеціальна кодифікаційна комісія, яка в 1743 р. закінчила роботу над проектом збірника законів, що одержав назву «Права, за якими судиться малоросійський народ» (Права, по которим судиться малоросійський народ, 1879).

Глава XXIV цього нормативного акта присвячена злочинам злодійства та карам на злодіїв. Значну частину матеріалу Комісія запозичила з Литовського Статуту, який, з погляду змісту, ближче стояв до українського життя й побуту, але немало запозичено також і з німецького права. Як і в попередніх главах Кодексу, українське звичаєве право карне, особливо розвинене практикою народних, копних судів, за кодифікації основних джерел слугувало для Комісії матеріалом, що зв'язував, поширював, пояснював і пристосовував основні джерела до живих потреб українського життя й побуту (Яковлів, 1949: 104).

В арт. 22 вміщено правила щодо злочину святокрадства й обкрадання мертвих у могилах, запозичені з «Хелмінського Права» Кушевича (кн. 5, розд. 63), причому Комісія замінила встановлену «Хелмінським Правом» Кушевича кару – биття у пренгіра – карою на горло (Яковлів, 1949: 105).

Починаючи з 1687 року для Лівобережної України розпочався новий історичний період, який інколи називають московським періодом її існування (1687–1764 рр.) (Кузьминець, 2000: 91).

У 1845 році після проведення глобальної систематизації імперського законодавства було видано Уложення про покарання кримінальні та виправні, яке містило норми, що регулювали загальні питання кримінального права, а також встановлювали відповідальність за вчинення конкретних злочинів.

Автори цього документа визначили кримінальні покарання для осіб, які вчинили свято-татство, розкопування могил і грабїж мертвих тіл (статті 256–257 Уложення про покарання кримінальні та виправні). У статті 256 Уложення зазначено, що за розкопування могили з метою грабежу тіла або осквернення похованого винні засуджуються до втрати всіх прав стану та заслання на каторжні роботи на термін від десяти до дванадцяти років. Але якщо могила була розкопана не для грабежу і не для осквернення, а для деяких забобонних дій, то винні, після втрати всіх прав стану, засилаються на поселення. Якщо ж буде доведено, що розкопування могили було зроблено без будь-яких злих намірів, а через дурощі або в нетверезому стані, то винний засуджується до ув'язнення у виправному домі на термін від шести місяців до одного року.

У Кримінальному уложенні, прийнятому 22 березня 1903 р., також були відображені норми, що передбачали санкції за деякі діяння, пов'язані з оскверненням тіл померлих і місць їх поховань. Так, у розділі II «Про порушення постанов, що охороняють віру», у статті 79 зазначено, що винна особа в крадіжці або в оскверненні дією померлого, похо-

ваного чи не похованого, карається: ув'язненням у виправному домі на термін не більше ніж три роки. Якщо при цьому винний вчинив над померлим дію, що ображає моральність, то він карається ув'язненням у виправному домі на термін не менше ніж три роки. Якщо ж зазначені в цій статті діяння вчинені через забобони, безрозсудство, невігластво або у стані сп'яніння, то винний карається ув'язненням у тюрмі на термін не більше ніж шість місяців.

Об'єктивна сторона вищезазначеної статті передбачала вчинення крадіжки або осквернення дією померлого. Що стосується крадіжки самого трупа, похованого чи непохованого, то таке діяння не вписувалося в загальне визначення крадіжки власності, але водночас не могло залишитися безкарним, оскільки таке діяння торкається не лише інтересів сім'ї, родичів і друзів покійного, але й (особливо в випадках, коли крадіжка була вчинена з місця поховання з розкопуванням могили) порушує суспільні інтереси, захист спокою померлих, чим повністю виправдані кримінальні покарання за осквернення померлого, і тому таке діяння внесено до статті 79 Кримінального уложення 1903 р.

2. Еволюція законодавства про наругу над могилами та з тілами померлих протягом ХХ століття

Після повалення самодержавства в 1917 р. проблема кримінальних посягань на тіла померлих і місця їх поховань не знайшла свого відображення у кримінально-правових нормах радянської держави. На нашу думку, це пов'язано з новою політикою соціалістичної держави. Повага до померлих, шанування гробів предків, священні обряди над їхніми тілами завжди були асоційовані з релігійними та моральними принципами християн. Після соціалістичної революції, яка відбулася в державі, активно пропагувалася ідея відокремлення держави від церкви. Унаслідок цього багато церков, кладовищ, культових предметів і цінностей були піддані руйнуванню та знищенню.

Лише після 1953 р. виникла потреба в масштабному оновленні загальносоюзного кримінального законодавства. Верховна Рада СРСР ухвалила Закон «Про затвердження Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» 25 грудня 1958 р., після чого всі союзні республіки СРСР протягом 1959–1961 років прийняли і ввели в дію відповідні кримінальні кодекси. Також на основі цього Закону 28 грудня 1960 р. було прийнято Кримінальний кодекс Української РСР, який набрав чинності з 1 квітня 1961 р. Важливо відзначити, що цей кодекс був результатом законотворчої роботи українського законодавця (Кримінальний кодекс Української РСР, 1961). І в цьому нормативно-правовому акті, у розділі X Особливої частини КК УРСР 1960 р., присвяченому злочинам проти громадської безпеки, громадського порядку та здоров'я населення (Кримінальний кодекс Української РСР, 1960), у ст. 212 КК УРСР 1960 р. «Глум над могилою» передбачалася відповідальність за глум над могилою, а так само викрадення предметів, що є в могилі чи на могилі (Кримінальний кодекс Української РСР, 1960).

Протягом більш як 40-річного періоду існування Кримінальний кодекс УРСР, прийнятий 28 грудня 1960 року, був суттєво змінений. До нього було внесено понад сто нових статей, значну частину було піддано різним коректуванням і доповненням. Виходячи із цього, Верховна Рада України в 1992 р. прийняла рішення про підготовку проекту нового Кримінального кодексу України (Сташис, 2003: 613).

Висновки. Кримінально-правові норми про наругу над могилою, уперше представлені в «Руській Правді», були сумішшю місцевих звичаїв, традицій і аспектів візантійського права. Згодом розуміння злочину розширилося й охоплювало не лише пряме заподіяння шкоди людині, а й порушення законів, посягання на духовну чи князівську владу, дії, що порушували громадський порядок. Очевидний є вплив на ці закони Литовського статуту та Кримінального кодексу УРСР. Аналіз відповідного законодавства підкреслює складність і динамізм правових систем, демонструючи, як вони адаптуються та розвиваються у відповідь на зміну суспільних норм і цінностей. Закони про наругу над могилою та тілом померлого не були статичними, а формувалися різними факторами, включно з культурними традиціями, політичною динамікою та суспільними змінами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / ред. П. С. Сохань та ін. 2-ге вид. Київ : Наук. думка, 1991–1998. Т. 3: До року 1340. 1993. 592 с.
2. Кудін С. В. Поняття злочину в кримінальному праві Київської Русі. *Право України*. 2000. № 7. С. 101–105.
3. Статути Великого князівства Литовського: у 3 томах. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002. 464 с.
4. Енциклопедія Українознавства: в 10 т. / Глобенко М. та ін. ; гол. ред. В. Кубійович. Париж, Нью-Йорк : Молоде Життя, 1954–1989. Т. 4. 1962. 1205–1600 с.
5. Inwentarz Voluminow Legum. Część I : Do tomów I–VI. Petersburg, 1860. 624, IX s.
6. Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.) / упор. М. Капраль. Львів, 2000. 576 с.
7. Рігельман О. І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі. Київ : Либідь, 1994. 768 с.
8. Права, по котрым судится малоросійський народ, высочайшим всепресветлейшей, державнейшей Великой государыни Императрицы Елисаветы Петровны, Самодержицы Всероссийской, Ее императорского священнейшего Величества повелением: Из трех книг, а именно: Статута Литовского, Зерцала Саксонского и приложенных при том двух прав, также из книги Порядка, по переводе из польского и латинского языков на российский диалект в едину книгу сведенные, в граде Глухове, лета от Рождества Христова / под ред. и с приложением исследования о сем Своде и о законах, действовавших в Малороссии А. Ф. Кистяковского. Киев : Университетская типография И. И. Завадского, 1879. 844 с.

9. Яковлів А. Український кодекс 1743 року «Права, по котрымь судится малоросійській народь». Мюнхен : Кооперативне видавництво «Заграда», 1949. 210 с.

10. Кузьминець О. А., Калиновський В. С., Дігтяр П. А. Історія держави і права України : навч. посіб. / ред.: Я. Ю. Кондратьєв. Київ : Україна, 2000. 428 с.

11. Кримінальний кодекс Української РСР / Редактори-упорядники В. В. Меленевський, С. С. Яценко. Державне видавництво політичної літератури УРСР. Київ, 1961. 210 с.

12. Кримінальний кодекс Української РСР : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28 грудня 1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#o705> (дата звернення: 08.03.2024).

13. Сташис В. В. Основні новели нового Кримінального кодексу України. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3 (33-34). С. 612–626.

REFERENCES:

1. Hrushevskiy, M.S. (1993). *History of Ukraine-Rus*. P.S. Sohan (ed.). (Vol. 3. Until the year 1340). Kyiv: Nauk. opinion.
2. Kudin, S.V. (2000). The concept of crime in the criminal law of Kyivan Rus. *Law of Ukraine*. (7), 101–105.
3. Kivalov, S., Muzychenko P., Pankov A. (Ed.). (2002). *Statutes of the Grand Duchy of Lithuania*: in 3 volumes. Volume I. Statute of the Grand Duchy of Lithuania in 1529. Odesa: Legal literature.
4. Globenko, M. et al. (1962). *Encyclopedia of Ukrainian Studies*: in 10 volumes. Kubyovych, V. (ed.). Paris; New York: Young Life.
5. Inwentarz Voluminow Legum. (1860). Part I: Do tomów I–VI. Petersburg.
6. Capral, M. (ed.). (2000). *Privileges of national communities of the city of Lviv (XIV–XVIII centuries)*. Lviv.
7. Rigelman, O.I. (1994). *Chronicle of Little Russia and its people and Cossacks in general*. Kyiv: Lybid.
8. Kystiakovsky, A.F. (ed.). (1879). The rights by which the people of Little Russia are judged by the decree of the Supreme All-Holy, Most Powerful Grand Empress Elizabeth Petrovna, Sovereign of All Russia, Her Imperial Majesty: From three books, namely: Status of Lithuania, Zertsal Saxon and two rights attached to that volume, also from books Order, translated from the Polish and Latin languages into the Russian dialect into a single book, compiled in the city of Glukhove. Kyiv: Universitetskaya tipografiya I.I. Zavadsky.
9. Yakovliv, A. (1949). *Ukrainian Code of 1743 “Rights by which the Little Russian people are judged”*. Munich: Cooperative publishing house “Zagrada”.
10. Kuzmynets, O.A., Kalynovskyi, V.S., Digtyar, P.A. (2000). *History of the state and law of Ukraine*. Kondratiev Ya.Yu. (ed.). Kyiv: Ukraine.
11. Melenevskiy, V.V., Yatsenko, S.S. (ed.). (1961). *Criminal Code of the Ukrainian SSR / Compilers State publishing house of political literature of the Ukrainian SSR*, Kyiv.
12. *Criminal Code of the Ukrainian SSR (Law of the Ukrainian Soviet Socialist Republic)*. (1960). Retrieved April 03, 2024 from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#o705>.
13. Stashis, V.V. (2003). The main novels of the new Criminal Code of Ukraine. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*. (2–3), 612–626.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2024
The article was received 18 April 2024